

LYCKA, VARGNÄS OCH ÅJER

Rönnäs fjärding, Leksands socken

Leksands kulturmiljöprogram

Författare

Kristoffer Ärnback

Antagen av samhällsbyggnadsutskottet 2021-05-27

LEKSANDS
KOMMUN

LÄNSSTYRELSEN
DALARNAS LÄN

**Dalarnas
museum**

LYCKA, VARGNÄS OCH ÅJER

Rönnäs fjärding, Leksands socken

Leksands kulturmiljöprogram

Författare

Kristoffer Ärnback

Redaktion

Lars Jönses och Kristoffer Ärnback

Omslag: Tusengården i Lycka från odlingslandskapet i norr.

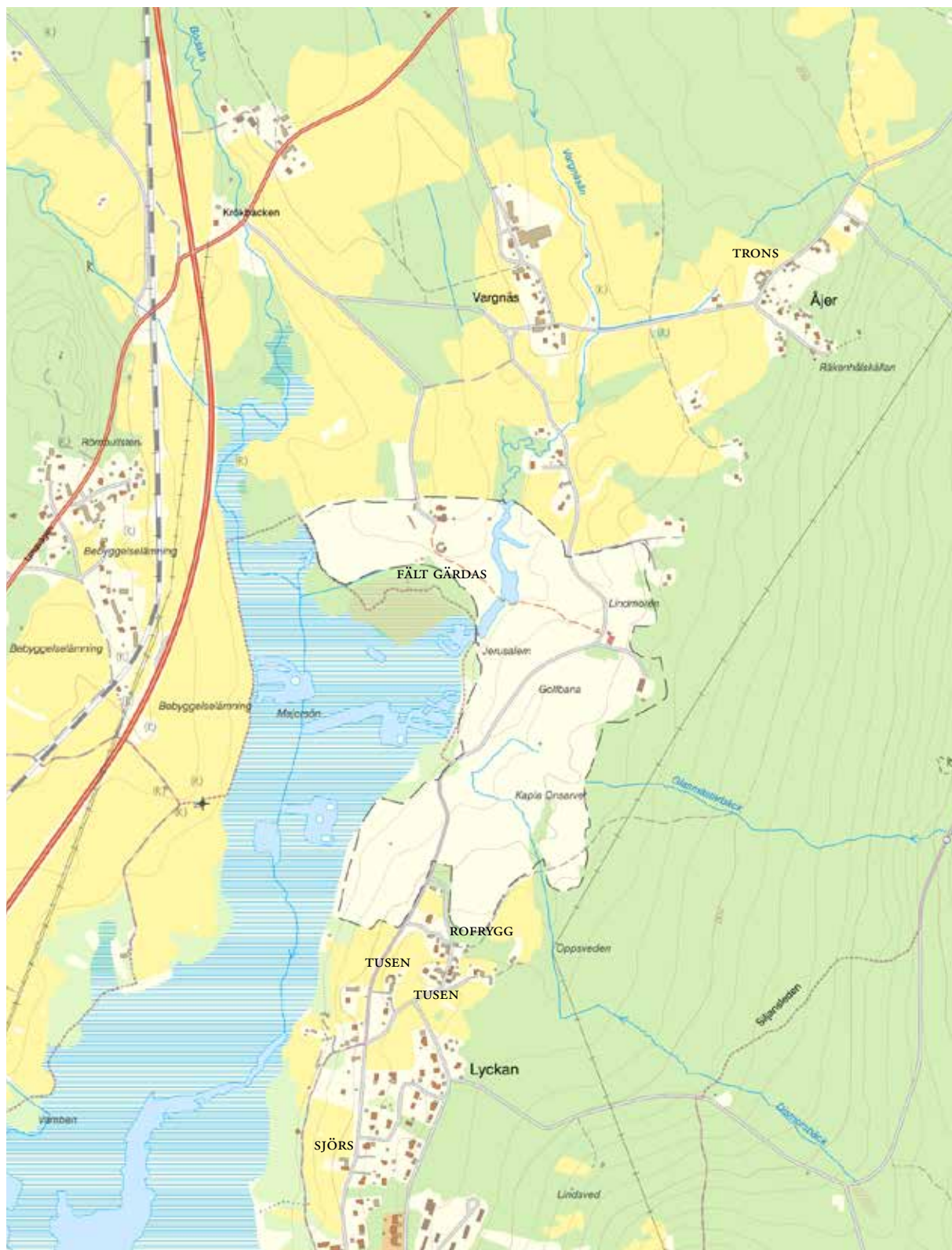
Fotografier och illustrationer: Om inget annat anges, Kristoffer Ärnäck, Dalarnas museum. Om inget annat anges härstammar rapportens kartor från Lantmäteriets tjänster *Historiska kartor* samt *Kartor, flygbilder och ortnamn*. Kartorna används i rapporten under Dalarnas museums avtalsnummer: ©Lantmäteriet 12014/00618

© Dalarnas museum 2021

ISSN:

Innehåll

Beskrivning	7
Historik	7
Placering, landskap och byform	7
Gårdsformer och gårdsstrukturer	8
Bebyggelsens huvuddrag och detaljutformning	8
Utmärkande drag	11
Övrigt	12
 Värden	 15
Platsnamn	15
Odlingsmarkens betydelse i det äldre bondesamhället	15
Bystruktur	19
Timmerhuskulturen och månghussystemet	20
Låg, tät och ofärgad eller faluröd bebyggelse	23
Kringbyggdhet	24
Dalaromantik och timmerhuskulturen under 1900-talet	27
Småhus tillkomna under 1900-talet	28
 Värdekarta	 30
 Vad är ett kulturmiljöprogram?	 31

Byarna Lycka, Vargnäs och Åjer är belägna öster om Budånas och Vargnäsåns utlopp i Limsjön mitt i Leksands socken. Byarna åtskiljs av en stor golfbana belägen på före detta odlingsmark tillhörande byarna.

Beskrivning

HISTORIK: Lycka, Vagnäs och Åjer ligger i Rönnäs fjärding i Leksands socken. Lycka har i historiska handlingar sammanhängt med Tibble, men var i praktiken självständig. Namnet Lycka har betydelsen liten åker eller täppa, och betyder på dalmål »mindre inhägnat område, täppa«. Vagnäs och Åjer förekommer i skrift på 1500-talet. Det ursprungliga namnet på Vagnäs har varit Näs eller Näset. Namnet syftade på de två sydliga gårdarna i byn som ligger på näset mot Boda- eller Limån, Limsjön och Vagnäsån. Ännu på 1930-talet användes benämningen Näset för dessa gårdar. Namnet Åjer har bildats ur genitivformen av *å* och syftar på Vagnäsån. Byarna ligger i Leksands kommun, som ursprungligen bildades som Leksands landskommun 1863. År 1971 ombildades landskommunen till Leksands kommun. År 1974 uppgick Siljansnäs och Åls kommuner i Leksands kommun.

PLACERING, LANDSKAP OCH BYFORM:

- Byarna Lycka, Vagnäs och Åjer är belägna öster och norr om Limsjön mitt i Leksands kommun.
- Byn Lycka är belägen på en smal remsa med flack odlingsmark invid Åsledsbergets fot. I söder finns Tibble och villaområdet Sturlindan, i huvudsak bebyggt under 1900-talets senare hälft. I väster finns Budånas utlopp i Limsjön. Norr om byn finns en stor golfbana, som avgränsar byn från Vagnäs och Åjer. Byns äldre bebyggelse är i huvudsak belägen i norr och konstitueras av en handfull ålderdomliga kringbyggda gårdar med delvis intakt månghussystem och i flera fall välbehållna äldre bostadshus. Den äldre bebyggelsen är tätt grupperad i en klunga kring Lyckbacken. Det finns även två ensligt belägna gårdar i odlingslandskapet västerut – Tusen och Sjörs. Söderut finns nyare tillkommen villabebyggelse från hela 1900-talet, och i sydöst på Åsledsbergets sluttning Majorshagen, som förut varit kriminalvårdsanstalt.
- Byn Vagnäs är belägen på en åsrygg i nordsydlig riktning. Öppen och hävdad odlingsmark finns företrädesvis söder och österut, mot golfbanan och Åjer. Västerut från byn, bortom ett skogsparti, finns Krökbacken och i öster Vagnäsån samt Åjer. Byns äldre gårdar är i huvudsak belägna i den södra delen av byn, kring ett trevägskors som bildas av vägarna från Krökbacken i väster, Åjer i öster och Boda i norr. Det finns även nyare tillkommen villabebyggelse och en storskalig jordbruksanläggning i den norra delen av byn.
- Byn Åjer är belägen vid foten av Åsledsberget. Gårdarna, varav en är fyrkantsbyggd, är i huvudsak grupperade vid sidorna av två byvägar som strålar ut från ett trevägskors i den västra delen av byn. I den södra delen av byn finns flera nytillkomna småhus och fritidshus.

Odlingslandskapet kring Vagnäs och Åjer är beläget på förhållandevis lättodlad glacial silt och har en storskalig, svagt kuperad och öppen karaktär. Vid Vagnäsåns och Budåns utlopp mot Limsjön i söder bildas en stor våtmark.

- Golfbanan som åtskiljer Lycka från Vagnäs och Åjer utgörs av ett större flackt landskapsavsnitt som förut varit odlingsmark. Idag finns stora gräsmattor, trädridåer och enstaka kvarvarande impediment.

GÅRDSFORMER OCH GÅRDSSTRUKTURER:

- Så som har varit brukligt i Leksandsbygden var gårdarna i Lycka samt Vagnäs och Åjer nästan uteslutande helt kringbyggda med fyrkantsform vid storskiftet, som inträffade under 1820-talet. Idag kvarstår en handfull gårdar som är att beteckna som fyrkantsbyggda med mer eller mindre helt intakt månghussystem – Fält Gårdas vid golfbanan, tillhörande Vagnäs by, Trons i Åjer samt Rofrygg och Tusen (två gårdar) i Lycka. Det finns även flera gårdar som är kringbyggda på två eller tre sidor. På de gårdar som har intakt eller delvis intakt månghussystem finns en uppsjö av olika timmerhus av olika funktioner både kring gårdsfyrkanten och utanför. Det kan röra sig om trösklogar, fåjs (fåhus), bodar, stall med portlader, foderbodas och ibland även källarstugor. De byggnader som finns grupperade kring gårdstunen är inte sällan placerade i längor om två. På många gårdar finns också ålderdomliga gavelhärbrän utanför gårdsfyrkanten. Det förekommer också gårdar där flera av de äldre ekonomibyggnaderna utbytts mot nya större ladugårdsanläggningar under det sena 1800-talet eller under 1900-talet. Sådana ladugårdsanläggningar är ofta större än de äldre timrade ekonomibyggnaderna och med djurhusdel i tegel eller gjutmur. Det finns också gårdar där vissa äldre timrade ekonomibyggnader, företrädesvis trösklogar, sammanbyggs med nya tegel-, gjutmurs- och resvirkeskonstruktioner till en enda stor avlång eller vinkelformad byggnad från och med det sena 1800-talet. Många äldre gårdar står med byggnader tätt intill bygatusystemet. Beträffande nyare småhus och fritidshus är de ofta placerade indragna från gatu- linjen och med byggnaderna samlade mitt på gårdstomten.

BEBYGGELSENS HUVUDDRAG OCH DETALJUTFORMNING:

- På äldre gårdar är de flesta bostadshusen antingen enkelstugor eller parstugor. Det förekommer även att äldre bostadshus utbytts mot exempelvis generellt anpassade faluröda småhus under 1900-talet.
- Nästan alla äldre byggnader är långsmala, faluröda eller ofärgade och med sadeltak som har en takvinkel omkring 30 grader. Den äldre bebyggelsen är enkel och präglas av småskalighet. Inga byggnader är högre än motsvarande två våningar.

Ålderdomlig parstuga vid kringbyggd gård i Vagnäs. Byggnaden har bevarad karaktär från 1800-talets senare hälft. Vagnäs 4:7.

Trons i Åjer är fyrkantsbyggd med intakt månghussystem. Bostadshuset har renoverats i senare tid men är i grunden en ålderdomlig parstuga. Åjer 10:3.

Utblick mot Lycka från riksvägen väster om Limsjön.

Trons i Åjer med ålderdomlig bostadslänga mot byvägen. I bakgrunden utbreder sig ett stort och öppet odlingslandskap på glacial silt. Åjer 10:3.

I Varnäs är bebyggelsen centrerad till en tät klunga på en ås i odlingslandskapet. Husen står tätt intill bygatesystemet. Varnäs 7:8.

- Äldre byggnader är oftast knuttimrade med stommen blottlagd som fasad.
- Nästan alla tak täcks av tegelröda en- eller tvåkupiga takpannor i lertegel.
- Knutar och fönsteromfattningar är ofta målade vita på bostadshus.
- Skorstenar är i lertegel och antingen av enkel modell med lätt profilerad utkragning ovanför.
- På äldre hus är det vanligt med spröjsade tvålufts träfönster där varje båg innefattar tre lätt stående eller liggande glasrutor.
- Beträffande dörrar på välbevarade äldre bostadsbyggnader är enkla trädörrar samt parspegeldörrar vanligt.
- Beträffande farstukvistar är olika former av kallfarstukvistar, inbyggda farstukvistar och glasverandor vanligt.
- Fönster- och dörromfattningar på äldre hus är oftast enkla med fyra brädor där sidobrädorna omsluter topp- och bottenbrädorna. På vissa hus förekommer fönsteromfattningar med profilerade överstycken.
- Vissa äldre bostadshus har moderniserats med exempelvis tvålufts-fönster, nya paneler och skorstenar samt nya ytterdörrar och farstukvistar under 1900-talet eller tidigt 2000-tal.
- Småhus och fritidshus tillkomna under 1900-talet är oftast uppförda med material, färgsättning och generell karaktär som sammansmälter väl med den äldre bebyggelsen i övrigt. Det förekommer dock enstaka avvikande byggnader, exempelvis i form av villor med fasader i annorlunda färgsättning eller av tegel/mexisten i den södra delen av Lycka. I Lycka finns även några småhus som tillkommit under 2000-talet där karaktären helt avviker från byn i övrigt.
- På välbevarade byggnader från 1900-talet är det vanligt med enkla trädörrar, exempelvis med karosseripanel. Vissa dörrar tillkomna under 1900-talet är tillverkade i historiskt återblickande stil med exempelvis rombmönster, dock med tidstypiska trycken och olika former av dörrfönster eller sidolufter.
- På vissa småhus tillkomna under 1900-talet finns allmoginspirerade farstukvistar med rundsvarvade balusterdockor som stöd för taket. Sådana farstukvistar är vanliga i synnerhet på timmervillor tillkomna efter 1950.

UTMÄRKANDE DRAG:

- Det finns en utmärkande mängd fyrkantsbyggda gårdar med helt eller delvis intakt månghussystem i Lycka, Vagnäs och Åjer. Alla de gårdar som beskrivs ovan - Fält Gärda (Vagnäs 11:8) vid golfbanan, tillhörande Vagnäs by, Trons i Åjer (Åjer 10:3) samt Rofrygg (Tibble 36:8) och Tusen (två gårdar, Tibble 54:2 och Tibble 52:5) i Lycka, finns utmärkta på storskifteskartan från 1820-talets senare hälft och har sannolikt mycket lång kontinuitet på platsen. Vid Dalarnas museums föregående bebyggelseinventering på 1970-talet hade en av Tusengårdarna i Lycka exempelvis varit i samma familj under minst 350 år.
- Gården Fält Gärda vid golfbanan har ett helt intakt, dock delvis rekonstruerat månghussystem (fäjsset med portlader och enkellogen är sent tillkomna). Vid gården finns förutom redan nämnda byggnader loftbod i länga med källarstuga och portlader, enkelstuga i en och en halv våning med blyspröjsade gavelfönster av 1700-talsmodell samt dubbelloge. Fäjsset och enkellogen är möjligen flyttade från någon av gårdarna Knip eller Olles, som var belägna där receptionen till golfklubben idag finns. På gården Sjörs i Lycka (Tibble 41:7) finns dock ett ursprungligt timrat fäjs med hemlighus (dass) bevarat. Byggnaden är ett av få kvarvarande timrade fäjs från tidigt 1800-tal i Leksandsbyarna. De flesta av de bevarade äldre fäjsen finns på fåbodställen.

ÖVRIGT:

- Före detta kriminalvårdanstalten Majorshagen väster om Lycka tillkom efter att kriminalvårdens verksamhet vid Älgberget omlokiserades under 1900-talets andra hälft. Anläggningen är, som namnet antyder, belägen på hagmark som sannolikt tillhörde majorsbostället, nuvarande Kaptensgården i Tibble by. Den förhållandevis stora anläggningen omfattar en rad långsmala byggnader varav de flesta är i en våning med där långsidornas fasader är i mörktjärad slätpanel och gavlarna i gult fasadtegel. Flera av byggnaderna har originaldetaljer i form av exempelvis ytterdörrar i mörkbetsad furu med sparkplåtar i koppar, tidstypiska belysningsarmaturer med mera.

Den fyrkantsbyggda gården Fält Gärdas, vid storskiftet kallad Ollas, belägen vid golfbanan. Även om gården har kompletterats med byggnader i ett senare skede återspeglas byggnadskicket i det äldre bondesamhället mycket tydligt. Vargnäs 11:8.

Fält Gärdas från väster. Enkellogen mitt i bilden samt det fäjs som byggnaden sitter ihop med är sent tillkomna.

Utsikt mot odlingslandskapet väster om Lycka. I bilden syns en ängslada. Vargnäs 11:2.

Sjörs i Lycka med bevarat ålderdomligt fäjs längst till höger i bilden. Tibble 41:7. Gården ombyggdes efter ritningar av arkitekten Hans Blomqvist.

Ängslada i odlingslandskapet mot Limsjön, vid Lycka. Tibble 56:28.

Värden

Nedan beskrivs de värden som byarna bedöms besitta. I detta kulturmiljöprogram beskrivs kulturhistoriska och estetiska värden. Alla värden förklaras i sitt sammanhang, men utefter en förutbestämd grundmall som är lika för varje by.

Platsnamn

Platsnamn är ofta gamla, och med betydelser som är sprungna ur, eller anknytta till platsens specifika historia. Att beakta god ortnamnsred är lagstadgat enligt kulturmiljölagen.

Värden/var varsam med

- Platsnamnen Lycka, Vargnäs och Åjer.

Odlingsmarkens betydelse i det äldre bondesamhället

Byarna som helhet, i synnerhet med avseende på bebyggelsens utbredning och samspelet mellan bebyggelse och odlingsmark kan berätta en mångfald av berättelser om livet i Dalarna och Leksand innan industrisamhällets genombrott på landsbygden. I det äldre bondesamhället, här menat som det av jordägande bönder dominerade samhälle som föregick industrisamhället på många platser i Dalarna, uppdelades av tradition såväl jord som byggnader mellan alla syskon i en syskonskara vid arvsförfärd. I Leksand och Övre Dalarna var de flesta därför småbrukare med egen gård och egen jord, något som är annorlunda gentemot många andra delar av Sverige, där en mindre andel av befolkningen faktiskt ägde jord. När befolkningen ökade, särskilt från och med 1700-talet, splittrades odlingsmarken i komplexa ägofigurer. Något som på sikt ledde till ett jordbruk med minskade marginaler och större känslighet för missväxt. Detta tvingade delar av befolkningen på arbetsvandringar med bisysslor, och gav upphov till bland annat ett utpräglat fäbodbruk. Den odlingsmark som fanns var livsviktig ekonomiskt, men även av stor social betydelse. Att ärva och äga jord ansågs mycket viktigt, och medförde viktiga demokratiska rättigheter och möjligheter, bland annat till att bedriva fäbodbruk och att ha rösträtt i sockenstämman.

Det finns specifika företeelser i landskapet i och kring byn som berättar om det äldre bondesamhället. Djurhållningen var förr en förutsättning för livsuppehållet. Hur många djur man kunde hålla berodde på tillgången av bete och vinterfoder. Antalet djur styrde i sin tur, före konstgödningens tid, hur stor åkerareal man kunde hålla. Det rådde därför stor konkurrens om slåtter och bete och i stort sett all tillgänglig gräsmark utnyttjades för slåtter medan sämre mark brukades till bete. Hackslogar kallades de stenbundna fastmarker som inte var lämpliga att odla upp men som ändå gav tillräckligt så det var värt att slå. Förbättring av slåttermarkerna utfördes i den mån det var möjligt och man kan se spår av stenröjning. Den årliga slåttern skapade en mager mark som sällan eller aldrig fick tillskott av gödning och därmed gavs förutsättning-

är för en stor mångfald av växter, insekter och svamp. Varje liten rest av denna naturtyp är värd att förvalta då de ofta hyser hotade arter.

Idag har slåttermarken till stor del växt igen och en liten del har röjts upp till åker. I det som tidigare var öppen mark, åker och äng kan man idag ändå finna spåren av odlarmödan i form av rösen, åkerkanter, beskurna träd men även i själva artsammansättningen. I och runt byarna fanns förr stora arealer slåttermark men med dagens jordbruk är de nästan helt försvunna. De som finns kvar är därför värdefulla att värna.

För att dryga ut vinterfodret till djuren repades löven av träd eller så skars riset av från träd som rönn, sälg och björk. För att underlätta för löv- och risskörd beskars träden, hamlades, på den höjd som var lämplig. Lövfoderträden har kunnat bli mycket grova och gamla och är hemvist för en mångfald av arter. De kan kännas igen genom sin speciella form där grenarna ofta kapades mer än två meter över mark dit djuren inte nådde och det finns en tydlig hamningszon med grenskott och knölar på stam och huvudgrenar.

Det var inte ovanligt att man planterade vårdträd på gårdarna. Det var ofta ädellövträd, som lönn, lind, alm, ek eller ask. Vårdträden skulle i äldre folk-tro beskydda gårdens invånare men kan även ha planterats för att exempelvis markera ett barns födelse.

Om fruktträd vårdas på rätt sätt kan de bli gamla och de kan vara värdefulla karaktärsskapare på gårdarna. Alléer, som kan vara enkelradiga eller dubbelradiga, förknippas ofta med högreståndsmiljöer, vilket det är knappt med i Leksands bymiljöer, men de kan även ha planterats längs vägarna för att ge vindskydd och skugga. De kan också ha använts för lövtäkt.

Odlingsmarkerna kring Lycka, Vagnäs och Åjer är belägna på glacial silt, vilket har erbjudit ett förhållandevis lättodlat landskap med stor och öppen karaktär som kvarstår än idag, särskilt kring Vagnäs och Åjer. Kvarvarande avsnitt med öppen och hävdad odlingsmark kan berätta om de sociala och ekonomiska förhållanden som präglade livet i byarna i äldre tider och har därför stora kulturvärden. Att odlingslandskapen hålls öppna och hävdade är dessutom mycket viktigt för byarnas karaktär. Delar av den odlingsmark som tillhörde Lycka har bebyggts under 1900-talets och norrut upptas betydande områden av en golfbana. Kvarvarande öppna landskapsavsnitt är därför särskilt viktiga att bevara, så att den ekonomiska och historiska kontext till vilka gårdarna uppkommit fortsatt kan avläsas.

Värden/var varsam med:

- Öppen och hävdad betes- och odlingsmark.
- Synbara historiska gränser mellan olika inägor.
- Fruktträd och vårdträd av hög ålder belägna vid gårdarna.

Bebyggelsen konstitueras av tätt placerade faluröda timmer- och trähus. Vy mot den södra delen av Vargnäs huvudklunga. Vargnäs 7:8.

Källarstugan på Fält Gärdas med Åsledeberget i bakgrunden. Vargnäs 11:8.

Utsikt mot bebyggelsen i Vargnäs från anfarten i öster. Bebyggelsen är tätt samlad till en klunga på en ås.

Bystruktur

Bebyggelsens tillkomst och utveckling hänger samman med hur landskapets resurser kunde nyttjas. Just jordbruksmarken dikterade ofta hur gårdarna placerades i byn. Historiskt placerades många gårdar antingen i skogsbryn eller på karga höjdlägen mitt i odlingslandskapet. Detta beror på att sådana platser inte var lika användbara som odlingsmark. Gårdarnas placering i landskapet konstituerade sedan framväxten och utvecklingen av byns karaktär. Att den ålderdomliga karaktären med täta och dynamiskt framvuxna byar levt kvar så tydligt i Leksand beror på att 1700- och 1800-talens skiftesreformer påverkade byarna annorlunda här, än i övriga Sverige.

Delar av äldre bebyggelsen i Lycka är belägen i en tät klunga med gårdar kring nuvarande Lyckbacken. Ett stenkast bort i väster, på en hol omgärdad av öppen och hävdad odlingsmark i norr, öster och väster, finns dessutom den mer ensligt belägna Tusengården. Byklungan med Tusengården återspeglar hur bebyggelsen framväxte i samklang med odlingslandskapet i det äldre bondesamhället och bedöms därför ha särskilt kulturvärde. Värdet förstärks av att flera av dessa gårdar är belägna på samma plats som vid tiden för storskiftet och sannolikt ännu äldre tillbaka.

I Vargnäs är bebyggelsen koncentrerad i huvudsak till en långsmal klunga belägen på en ås som reser sig från det omgivande odlingslandskapet. Det finns även flera mindre, till byn hörande klungor med gårdar i landskapet söderut. Den äldre bebyggelsen i Åjer har tydlig radbykaraktär belägen i skiftet mellan odlingslandskap och skogslandskap. Bebyggelsens läge i respektive byar är sannolikt valt med omsorg till odlingsmarken. Bystrukturen med gårdar tätt belägna på en höjd i Vargnäs, samt i randen mellan odlingslandskap och skogsmark beträffande Åjer är särskilt värdefull av samma anledningar som beskrivs för Lycka ovan. De tre gårdarna Fält Gärda (Vargnäs 11:8), Olles och Knip vid nuvarande golfreceptionen var en tydligt markerad klunga om tre kringbyggda gårdar vid tiden för storskiftet på 1820-talet och den kvarvarande Fält Gärda gården kan därför antas ha mycket lång kontinuitet på platsen.

Värden/var varsam med:

- Bebyggelsens organiskt framvuxna karaktär med täta byklungor och gårds lägen på höjder samt i utkanten av odlingslandskapet.
- Områden där husen och gårdarna står tätt intill varandra och därigenom bidrar till att bebyggelsen framträder som ett tätt »gytter« i landskapet.
- Områden där byggnaderna sluter sig tätt om omgivningen och områden där byggnaderna står nära gaturummet och bildar täta och slutna bygaturum.
- Den villabebyggelse som finns söder om Lycka har sedan det sena 1900-talet kommit allt närmare den äldre byklungan. Ytterligare exploatering av öppen mark som omgärdar byn söderifrån riskerar att otydliggöra den äldre bystrukturen.

Timmerhuskulturen och månghussystemet

Från medeltiden och fram till 1900-talet knuttimrades de flesta byggnaderna i Övre Dalarna. Timmerhuskulturen präglas av månghussystemet. Istället för att bygga få och stora byggnader uppfördes många små och funktionsspecifika timmerbyggnader. Det fanns många sociala och praktiska fördelar med detta. De små byggnaderna var lätta att dela upp och flytta vid arvskifte. Råvaran fanns tillgänglig i överflöd. De flesta timmerhusen kan uppdelas i kategorierna bostadshus, djurhus, förvaringshus och verkshus. Timmerhusen i Leksand och Övre Dalarna kännetecknas av utformningsmässig enkelhet, högkvalitativt virke och mycket gott hantverksutförande. De flesta husen byggdes av bönder efter gårdens behov, och med tiden utvecklades stor skicklighet i byggandet. Den stora skickligheten ledde till att timringskonsten också utvecklades till en viktig inkomstkälla för de »träklaka« Leksandsbor som begav sig på utsocknes arbetsvandringar. De ålderdomliga timmerhusen är idag en omistlig beståndsdel i vad som gör Leksands byar till speciella och trivsamma livsmiljöer. Här syns det att människor levt under mycket lång tid. Timmerhusen är byggda med omsorg i en lokal tradition som utvecklats och använts under flera hundra år, fram tills industrialismens intåg, mot 1800-talets slut och kring sekelskiftet år 1900.

I Lycka, Vagnäs och Åjer finns flera gårdar med bevarade månghussystem. Där konstitueras gårdens byggnadsbestånd helt eller till del av ålderdomliga timmerhus som ensamma eller i långor om två placerats kring gårdstunen. Det finns även ett antal välbevarade äldre bostadshus i timmer - företrädesvis enkelstugor och parstugor. Dessa byggnader i avseende både på ekonomibyggnader och bostadshus är en omistlig källa till kunskap och förståelse om timmerhuskulturen i Leksand och har därför särskilt kulturvärde. Värdet förstärks av att de ålderdomliga byggnaderna utgör en väsentlig beståndsdel i Leksandsbygdens bebyggelsekaraktär, och ofta är uppförda med en enastående hantverksmässig och utformningsmässig kvalitet. Särskilt utmärkande är Fält Gärda på golfbanan (Vagnäs 11:8) där byggnadsbeståndet, trots att det delvis är konstruerat under sen tid, på ett mycket pedagogiskt vis återspeglar timmerhuskulturen och månghussystemet så som det framträdde kring 1800-talets första hälft. Andra framträdande gårdar med många välbevarade timmerhus är Sjörs (fastigheten Tibble 41:7), Tusengårdarna (Tibble 52:5 och Tibble 54:2) och Rofrygg (Tibble 36:8) i Lycka samt Trons i Åjer (Åjer 10:3).

Värden/var varsam med:

- Att husen är byggda i trä eller knuttimrade, samt att de äldre husen ofta har en genomgående enkel karaktär utan onödiga utsmyckningar.
- Välbevarade bostadshus från innan 1930 i form av enkelstugor, sidokammarstugor och parstugor samt andra äldre former av bostadshus. Några särskilt värdefulla exempel finns på fastigheterna Tibble 41:7, Tibble 52:5, Tibble 37:7, Tibble 36:8, Tibble 11:8, Vagnäs 2:11,

Ålderdomlig sidokammarstuga vid byvägen i Vargnäs. Byggnaden kan tidigare ha innefattat portlider och ombyggt till sitt nuvarande utseende under 1800-talets senare hälft. Vargnäs 2:11.

Sjörsgården i Lycka med ålderdomliga timmerhus, bland annat ett intakt äldre fäjs. Gården har renoverats med varsam hand och under ledning av arkitekt Hans Blomqvist. Tibble 41:7.

Fält Gärda vid golfbanan med ålderdomlig källarstuga till vänster och ålderdomlig enkelstuga till höger. Fönstret på enkelstugans övervåning är av en modell som vanligen förekom under 1700-talet. Vargnäs 11:8.

*Den fyrkantsbyggda gården
Rofryggs i Lycka. Tibble 36:8.*

Vargnäs 4:7 och Åjer 10:3. Värdebärande egenskaper är byggnadernas: befintliga timmerstommar; långsmala eller rektangulära form; blottlagda timmerstommar; befintliga stående locklistpaneler eller stående och liggande fasspontpaneler i trä; befintlig fönstersättning; befintliga äldre fönsterkarmar; befintliga fönsterbågar i trä med fasta spröjs av trä eller bly tillkomna innan 1950; befintliga fönsterrutor tillkomna innan 1950; profilerade fönsteröverstycken; gavelfönster med lunettform; befintliga dörrar; befintliga äldre farstukvistar med tillhörande fönster samt lövsågade eller kontursågade detaljer; befintlig utformning beträffande tegeltak; befintliga skorstenar i tegel; dekorerade taktassar; befintliga skarpvinkliga stuprör; grundmurar med synlig natursten. Stommen och formen på alla de bostadshus som uppförts innan 1930 men därefter väsentligen förändrats är värdefulla.

- Samtliga knuttimrade ekonomibyggnader – djurhus, förvaringshus och verkshus uppförda innan 1930. Äldre knuttimrade ekonomibyggnader är en omistlig beståndsdel i byarnas karaktär och bör inte flyttas, rivas eller väsentligen förändras. Längor om två eller fler timrade ekonomibyggnader som står i kringbyggda gårdsformer är särskilt värdefulla. Lika så alla de härbren, smedjor, torkhus och äldre lador som finns utanför gårdsfyrkanterna runt om i byn.

Låg, tät och ofärgad eller faluröd bebyggelse

Även om de äldre husen i Leksandsbygden är unika och i sina detaljer bär många olikheter som gör varje gård speciell, finns flera gemensamma nämnare som starkt påverkar bebyggelsens karaktär. Ofta framträder bebyggelsen som ett gytter av tätt placerade faluröda hus med likartad storlek och form. Det är denna karaktär som kanske starkast kännetecknar byarna, och de aspekter av bebyggelsen som bidrar till denna karaktär är därför särskilt värdefulla. Nästan alla hus i de äldre byklungorna är låga - sällan högre än två hela våningar. Många byggnader har dessutom en långsmal form eller bildar tillsammans långsmala längor som ingår i olika kringbyggda former. De flesta byggnaderna har också sadeltak med tegeltäckning. Att de flesta husen är färgade med falu rödfärg eller omålade i trä är också mycket viktigt för byarnas generella karaktär. Den faluröda färgen har dessutom historisk betydelse, då den präglat byarna i Övre Dalarna och Leksand sedan åtminstone 1800-talets senare hälft. Beträffande vita detaljer i form av exempelvis fönster, fönsterfoder, vindskivor och knutbrädor är detta värdefullt där det förekommer, eftersom även detta är en påtaglig beståndsdel i byns karaktär.

Värden/var varsam med:

- Den sammanhållna byggnadshöjden om högst två hela våningar.
- Att byggnaderna har en långsmal form, eller bildar långsmala enheter som tillsammans bildar kringbyggdhet.

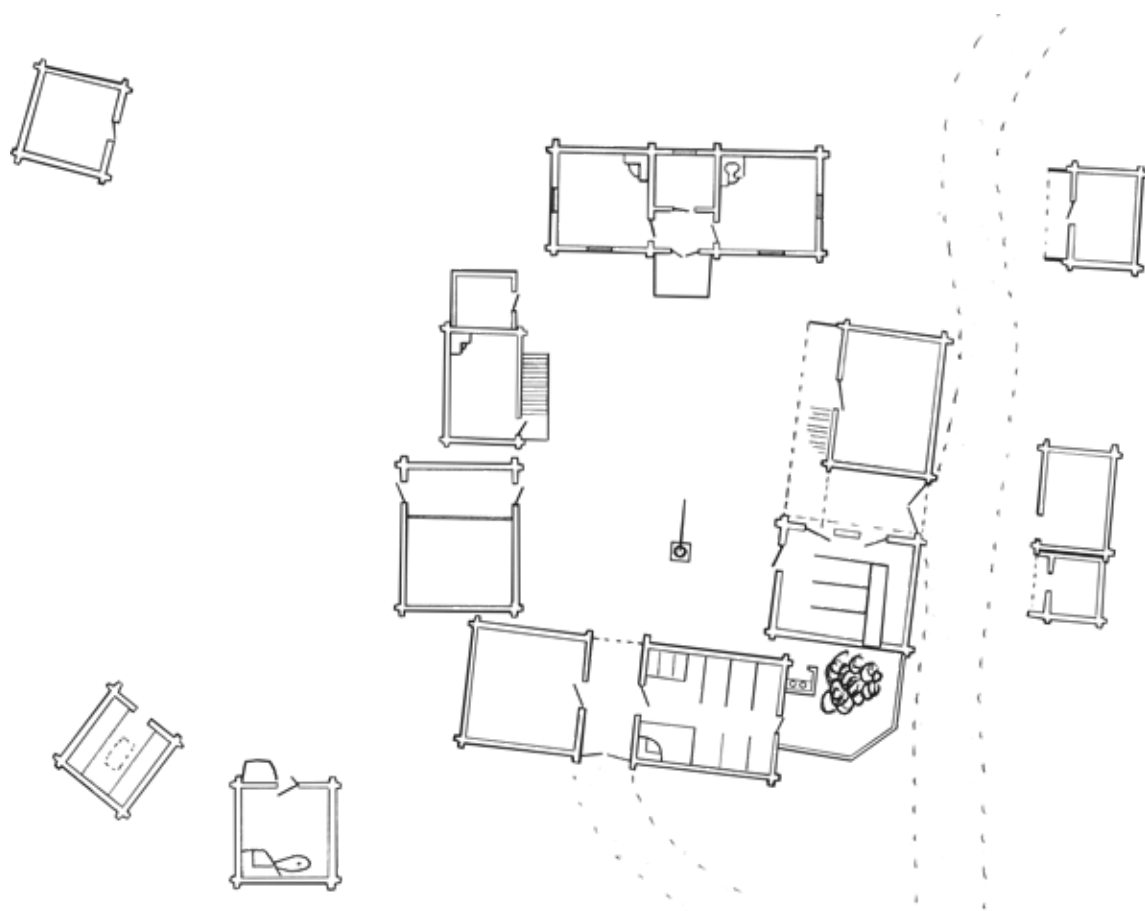
- Att de äldre byklungorna är tätt bebyggda, och att husen står tätt intill varandra.
- Tegel som takmaterial, i synnerhet befintliga enkupiga och tvåkupiga tegeltak.
- Den enhetligt förekommande ofärgade eller faluröda färgen. Avstå från att rödmåla naturligt grånade timmerhus. Dessa byggnader har en egen karaktär som i sig är värdefull, och som samspelar väl med sin omgivning även utan rödfärg.
- Vitmålade detaljer så som fönster, fönsterfoder, fönsteröverstycken, knutbrädor och vindskivor där de redan förekommer. Undvik att måla andra detaljer än fönster och fönsterfoder vita på äldre ekonomibyggnader, eftersom detta ej förekommit i någon större utsträckning historiskt.

Kringbyggdhet

De kringbyggda gårdarna återspeglar hur bebyggelsen vanligen ordnades i det äldre bondesamhället i Dalarna. Den kringbyggda gårdsformen började förekomma mot slutet av medeltiden, och utvecklades sedan mot den fyrkantiga kringbyggda form som dominerade helt i Leksand under större delen av 1700- och 1800-talen. Traditionen med den kringbyggda gården uppstod sannolikt i syfte att skydda gårdstunet från väder och omgivning.

Vissa av de gårdar som tidigare varit helt kringbyggda kom på grund av sociala och ekonomiska förändringar att utglesas från och med det sena 1800-talet. Orsakerna till dessa förändringar var flera. Det blev bland annat vanligt att funktioner som tidigare haft enskilda byggnader ersattes av större ladugårdsanläggningar med tegel- eller gjutmursdel under den relativa välstandsökning som inträffade under det sena 1800-talet. Det har även varit vanligt att äldre timmerhus, ofta trösklogar, sammanbyggts till slutna längor eller vinkelformade enheter med ny foderbod- och ladugårdsdel.

I Lycka, Vagnäs och Åjer finns en handfull fyrkantsbyggda gårdar samt flera gårdar som är kringbyggda på två eller tre sidor om gårdstunet. Särskilt i Vagnäs och Åjer finns även ett antal gårdar som i sin helhet tycks ha tillkommit under det sena 1800-talet med kringbyggd grundform. De fyrkantsbyggda gårdarna i form av Fält Gårdas (Vagnäs 11:8) på golfbanan, Tusengårdarna (Tibble 52:5 och Tibble 54:2) och Rofrygg (Tibble 36:8) i Lycka samt Trons i Åjer (Åjer 10:3) återspeglar på ett mycket tydligt sätt hur gårdarna vanligen ordnades i det äldre bondesamhället och har särskilt kulturvärde. Övriga kringbyggda gårdar utgör en värdefull och för Leksandsbygden tydlig karaktär som är miljöskapande och trivsamt och har därför ett kulturvärde.

Kringbyggd gård med ålderdomliga timmerhus. längst upp från vänster: hölada, parstuga (bostadshus), långsideshärbre, källarstuga, loftbyggnad med portlider, vagnsbod sammanbyggd med kortsideshärbre, tröskloge, brunn, stall, torkhus, smedja, lada och fähus med portlider och dyngstad.

Kring bygatan Lyckbacken i norra delen av Lycka sluter sig gårdarna tätt mot bygatan.

*Modernistisk timmervilla med tidstypisk allmogein-
spirerad farstukvist. Tibble
37:4.*

*Sommarnöje från 1900-ta-
lets första hälft i södra delen
av Lycka. Tibble 29:27.*

*Kontraster och likheter
mellan timmervilla och
tegelvilla från samma
tidsperiod i södra delen av
Lycka. Tibble 8:9.*

Värden/var varsam med:

- Byggnader som bidrar till kringbyggda gårdstun. Oavsett ålder bör sådana byggnader inte rivas eller flyttas. Byggnader som är placerade med fasader mot en bygata bör hanteras särskilt varsamt, eftersom sådana byggnader påverkar hela byns karaktär.
- Portlider och dörrar som leder in till gårdstunen.

»Dalaromantik« och timmerhuskulturen under 1900-talet

Under 1800-talet nådde industrialiseringen Dalarna. Efter hand ersattes böndernas timmerhusbyggande av nya tekniker, och den folkliga timmerhustraditionen avtog. Mot sekelskiftet år 1900 väcktes främst bland stadsbor och kulturpersonligheter ett nytt intresse för den äldre bondekulturens olika uttryck, däribland dräktskick, sånger och musik, traditioner och byggnadskultur. Många faktorer låg till betydelse för detta, däribland nationalstatens framväxt, en ökad urbanisering och världsutställningar i nationalismens förtecken. Övre Dalarna kom att föreställas som ett genuint reliktområde över det gamla Sverige, och många turister begav sig till bland annat Leksand för att uppleva den kultur som på andra platser betraktades som bortglömd eller utdömd. Med tiden kom kulturpersonligheter och förmögna stadsbor att bygga påkostade sommarnöjen och konstnärshem på natursköna platser i bygden. Husen byggdes ofta i nationalromantisk – eller dalaromantisk stil. Den senare kom att utvecklas och återbrukas vid detaljutformningen på fritidshus konsekvent åtminstone fram tills 1940-talet. Detaljer som kännetecknar dalaromantiken är bland annat allmogefarstukvistar, kronskorstenar, blyspröjsade fönster, bruksmursgrunder, vindflöjlar och dalablå detaljutformning.

Från mitten av 1900-talet återuppväcktes det folkliga timmerhusbygandet genom en medveten satsning. Särskilda timmerhusföretag etablerades och timrade småhus åt bofasta. De timmerhus som uppfördes från och med tiden kring 1950 kom dock i att i större utsträckning än tidigare följa tidstypiska normer och ideal beträffande planlösningar, former, volymer och i viss mån även detaljutformning. Även om vissa dalaromantiska detaljer så som allmogefarstukvistar, blyspröjsade fönster och den dalablå färgen fortsatt var populära, introducerades även sådant som perspektivfönster och suterrängvåningar. Andra detaljer som är typiska för timmerhus tillkomna efter 1950 är gårdsgårdar i fåbodstil och gårdsportaler med stolpar i rot. I många trädgårdsanläggningar från tiden finns också påkostade stensättningar i röd sandsten (älvdalskvartsit).

I Lycka finns flera fritidshus och timmervillor uppförda från och med tiden kring 1900-talets mitt och framåt. Byggnaderna kan berätta om hur timmerhuskulturen återuppväcktes, tillämpades och förändrades under 1900-talet och har därför ett kulturvärde. Många av husen är dessutom påkostade med stora materialmässiga och utformningsmässiga kvaliteter. Att timmerhusbygandet i Leksandsbygden, trots förändringar i stildragen, vidmakthållits under 1900-talet är mycket anmärkningsvärt även ur ett nationellt perspektiv.

Värden/var varsam med:

- Timrade småhus tillkomna under 1900-talet. Några värdefulla exempel finns på fastigheterna Tibble 37:4, Tibble 8:9 och Tibble 8:6.
- Byggnadernas befintliga timmerstommar, former och storlekar.
- Befintlig färgsättning och utformning beträffande fasader och detaljer.
- Befintliga utformning beträffande tak och takmaterial i form av enkupiga lertegelpannor. Befintliga kontursågade (krusade) vindskivor där de förekommer.
- Befintliga skorstenar.
- Befintliga fönster med trä- eller blyspröjs. Befintliga utformning beträffande fönsteromfattningar. Befintliga äldre perspektivfönster med träkarm.
- Befintliga ytterdörrar i trä med exempelvis rombmönster. Allmoginspirerade farstukvistar med rundsvarvade hörnstolpar. Rosmotiv på farstukvistarnas triangelfält där de förekommer.
- Befintliga belysningsarmaturer.
- Trädgårdsmiljöer med tillhörande terrasseringar, bruksmurar, staketstolpar, järnstaket, grindar och järnanordningar.
- Sandstensbeläggning och sandstensdetaljer på farstukvistar och i villaträdgårdar, exempelvis i form av belagda stigar och uteplatser.

Småhus tillkomna under 1900-talet

Söder om Lycka finns även ett antal välbevarade småhus tillkomna under 1900-talet som kan berätta om 1900-talets bebyggelsehistoria i en mer bred bemärkelse. Byggnaderna har dessutom ofta höga utformningsmässiga och materialmässiga kvaliteter. De byggnader av sådan karaktär som finns på fastigheterna Tibble 10:10, Tibble 21:3, Tibble 19:11, Tibble 4:11, Tibble 52:2, Tibble 42:4, Tibble 37:5 samt Tibble 36:3 bedöms ha ett kulturvärde.

Värden/var varsam med:

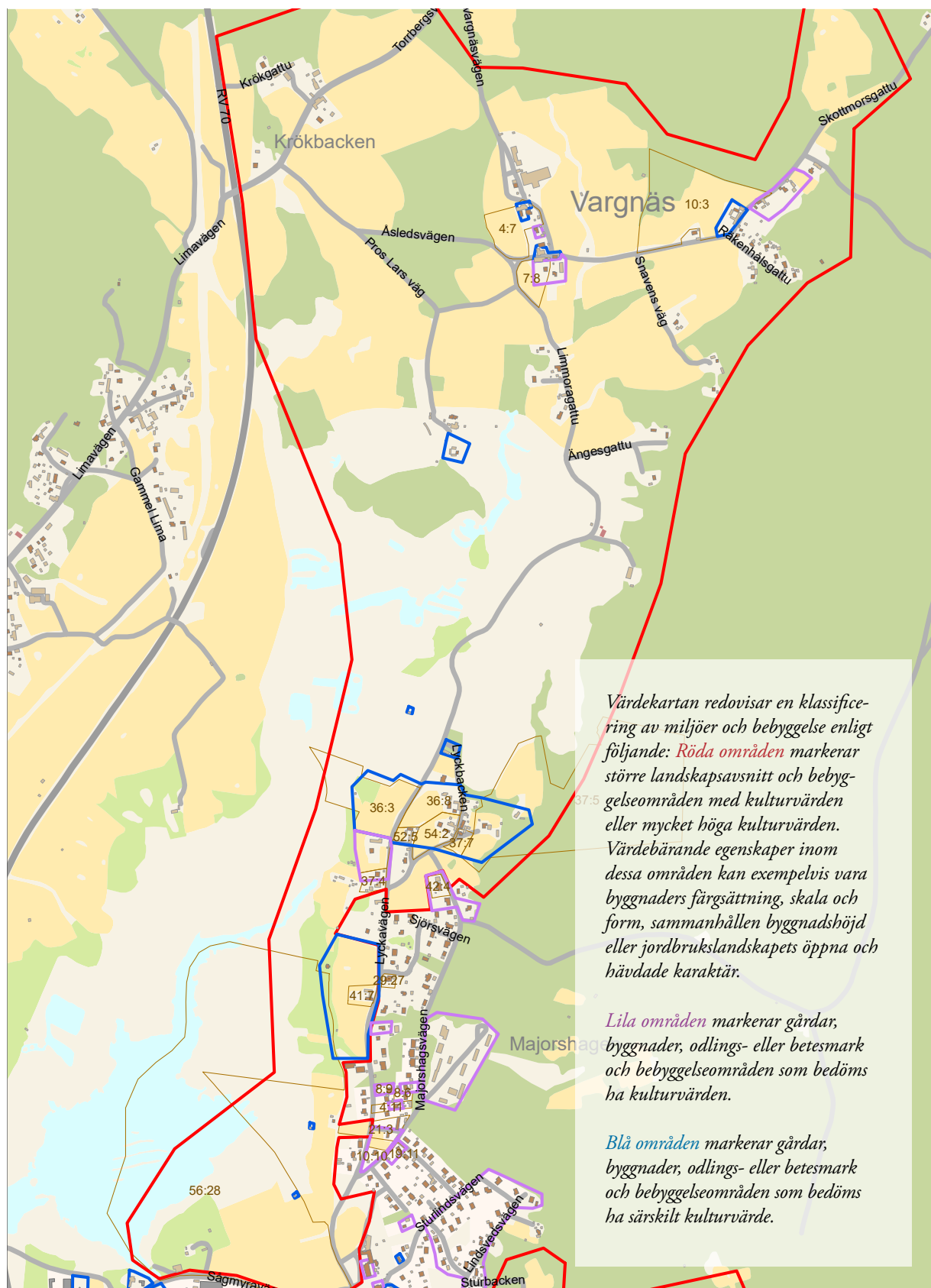
- Byggnadernas befintliga takform, takvinkel, stomme och form.
- Befintlig utformning beträffande locklistpanel, lockpanel och puts.
- Befintlig färgsättning beträffande detaljer och byggnaden som helhet.
- Befintlig utformning beträffande takmaterial, takutsprång och skorsten.
- Befintlig utformning beträffande äldre träfönster och ytterdörrar i trä.
- Befintlig utformning beträffande äldre farstukvistar, skärmtak och smidesräcken vid entréer.

Välbevarat småhus tidstypiskt för 1920-talet i södra delen av Lycka. Tibble 21:3.

*Gård med välbevarad
1920-talskaraktär i norra
delen av Lycka. Tibble 36:3.*

Vad är ett kulturmiljöprogram?

Ett kulturmiljöprogram är ett kunskapsunderlag framtaget för att tydliggöra kulturmiljöns egenskaper och karaktäristik, utan att dessa vägts mot andra intressen. När kommunen fattar beslut i detaljplaner och bygglov ska en avvägning göras mellan olika allmänna intressen, exempelvis kulturmiljöer eller naturvård, och enskilda intressen, som behovet av en större bostad eller en grannes önskan om utsikt. Det här beskrivs i Plan- och bygglagens (2010:900) andra kapitel. Genom att i förväg ta ställning till vilka områden som har särskilda värden och vad det är som gör området värdefullt förenklas kulturmiljöfrågan i den dagliga handläggningen, men beslutet om vad som är lämpligt att göra på en viss byggnad eller i ett visst område sker i det enskilda plan- eller bygglovärendet.

Ett kulturmiljöprogram kan innehålla beskrivningar av de kulturhistoriska värden som finns hos en byggnad eller en plats. Ett kulturmiljöprogram kan också beskriva miljöns historia, utveckling, nyttjande genom tiden och vilka delar och karaktärsdrag som finns kvar i området idag.

Avsikten är inte att kulturmiljöprogrammet ska vara en "våt filt" över byggelsen, utan snarare att det ska vara ett verktyg för hur kommunen och fastighetsägare ska kunna använda, utveckla och tillvarata kulturmiljön för att skapa en attraktiv kommun och livsmiljö.

Kulturvärden

En kulturmiljö är sammansatt av en mängd egenskaper. En egenskap kan exempelvis vara en byggnads material, byggnadshöjd, fönstersättning, färg eller namn.

En egenskap är aldrig automatiskt värdefull. Ett värde tillskrivs alltid en miljö av olika människor i vår samtid. Personer med olika kompetenser och intressen tillskriver miljöer olika typer av värden. En byggnadsantikvarie kan bedöma att en miljö är särskilt värdefull eftersom den kan utgöra ett slags fysiskt källmaterial som berättar om det förflutna. Samhället kan använda sådana miljöer för att förmedla och konkretisera berättelser om vår historia och på så vis ge människor bättre möjligheter att förstå sin samtid. En arkitekt kan bedöma att en miljö är särskilt värdefull eftersom dess olika arkitektoniska parametrar skapar en vacker och trivsamt livsmiljö. En person kan också bedöma att en plats är värdefull eftersom hen har många minnen kopplade till den.

Det är väldigt viktigt att tydliggöra varför en egenskap tillskrivits ett värde och av vem. Då blir det möjligt att senare följa upp på väderingen och förstå varför den är gjord.

Vad och hur har vi bedömt?

I detta kulturmiljöprogram bedöms kulturhistoriska och estetiska värden, samt delvis även sociala värden. Begreppen förklaras i sitt sammanhang nedan. Alla värderingar är skrivna och utförda av byggnadsantikvarier vid Dalarnas museum. Begreppet kulturvärde används för att beskriva den sammantagna bedömningen mellan dessa tre värdeaspekter.

Kulturhistoriska värden

Miljöer, platser och byggnader med kulturhistoriska värden bär på berättelser om det förflutna som av olika anledningar bedöms vara viktiga för vår samtid – eller att bevara för framtiden. I arbetet med Leksands kulturmiljöprogram har berättelserna om det äldre bondesamhället, timmerhuskulturen, turismen i Leksand och industrisamhället bedömts som särskilt viktiga. De värderingar som finns listade i rapporterna och på hemsidan utgår ifrån bedömningar om hur olika platser, miljöer eller byggnader återspeglar olika aspekter av dessa berättelser. På platser där andra intressanta berättelser tydligt framträder har även dessa medtagits i bedömningen av byns olika värden. Det kan exempelvis beröra anknytningar till välkända historiska personer eller lokala traditioner som är särskilt viktiga för en specifik by. I Leksands-Noret återspeglas delvis andra berättelser än i byarna, varför bedömningsgrunderna där skiljer sig från byarna. Miljöer och byggnader som inte förändrats nämnvärt under de senaste 40-50 åren värderats generellt högt i detta kulturmiljöprogram. Detta beror på att ovannämnda berättelser mer tydligt kan utläsas ur de miljöer som inte nämnvärt förändrats under senare tid.

Estetiska värden

Miljöer, platser och byggnader med estetiska värden bedöms ha stora utseendemässiga och upplevelsemässiga kvaliteter idag. Det kan röra sig om byggnader som är uppförda med stor hantverksmässig skicklighet och högkvalitativa material, landskapsrum där bebyggelsen och landskapet tillsammans bildar trivsamhet eller miljöer som är synbart gamla och bär många spår av tidens tand. Bedömningen av estetiska värden har utförts av Dalarnas museums byggnadsantikvarier och har i första hand gått ut på att fånga upp och värdesätta landskapets och byarnas unika karaktär beträffande färgsättning, volymer, former och placering i landskapet. Landskapets karaktär berättar oftast en viktig berättelse och har därför kulturhistoriska likväl som estetiska värden. Den värderingstext som i rapporter och bykaraktäriseringar benämns Låg, tät, faluröd eller ofärgad bebyggelse är den enda som helt och hållet utgått ifrån en estetisk bedömning av byarna.

Sociala värden

Miljöer, platser och byggnader som väcker känslor och är betydelsefulla för grupper eller enskilda personer har sociala värden. I detta kulturmiljöprogram har sociala värden endast undersökts översiktligt genom ett inledande församråd där allmänheten fått möjligheten att lämna in förslag till miljöer att ta med i kulturmiljöprogrammet. Vi har i största möjliga mån bejakat dessa förslag i inventeringsarbetet, och tagit med miljöer som framträtt i församrådet när vi besökt aktuella byar och platser i inventeringsarbetet.

Biologiskt kulturarv

Enkelt uttryckt är biologiskt kulturarv natur som berättar om kultur. Allt från enskilda träd till hela landskap kan berätta historien om den mänskliga när-

Den slingrande byvägen söderut genom Åjer. Kulturlandskapets karaktär med tätt bebyggda byar intill odlingslandskapet framväxte under flera hundra år inom bondesamhället. Än idag kan spår av livet som det såg ut i byarna under 1600-, 1700- och 1800-talen tydligt avläsas i bebyggelsemönstret, och byarna har därför mycket höga kulturhistoriska värden.

varon. Eftersom berättelserna förmedlas av något levande ligger det i sakens natur att det biologiska kulturarvet befinner sig i ständig förändring- det kan vara kortlivat men kan också fortleva i århundraden.

Biologiskt kulturarv är resultatet av människans möte med det levande i naturen. Genom att förstå detta möte kan vi förklara det vi ser i landskapet och visa vad som behövs för att ta vara på olika värden i landskapet.

Det biologiska kulturarvet kan handla om enskilda träd och buskar som formats av människan, som träd som planterats i en allé eller hamlats för att lövet ska kunna användas som foder till djuren. Det kan även vara större landskap, som fåbodvallen med hackslog, med den omgivande skogen som brukats för bete och där vallkullorna gjort ristningar i träden där de rastat. Det kan även vara det brukade landskapet runt och inne i byn, med ängs- och åkermarker.

Ekonomiska värden

Miljöer med kulturvärden kan ha högre ekonomiska värden i jämförelse med andra miljöer. Exempelvis kan verksamheter så som ett kaféer eller butiker

nyttja byggnader eller miljöer med kulturvärden i sin marknadsföring för att locka kunder och profilera sin verksamhet. Dalarnas unika natur- och kulturlandskap med byar, gårdar och byggnader är också en viktig ekonomisk resurs inom besöksnäringen. Antingen indirekt i förhållande till annan verksamhet eller direkt som ett besöksmål. Byggnader med kulturvärden kan även vara en reell ekonomisk resurs för privatpersoner. En studie från Kulturmiljö Halland har visat att människor i Halland historiskt varit benägna att betala i snitt 7% mer i förhållande till förväntat marknadsvärde för byggnader som bedömts ha kulturvärden. Undersökningen baseras på en jämförelse av köpesumman delat på taxeringsvärde (K/T-talet) mellan byggnader med kulturvärden och byggnader utan kulturvärden.

Fastighetsbeteckningar och GDPR

I kulturmiljöprogrammet anges fastighetsbeteckningar för att visa på var det finns värden, i exempelvis en miljö eller byggnad. Fastighetsbeteckningar kan anses vara personuppgifter.

För att behandla personuppgifter i kommunens verksamhet måste dataskyddsförordningen (GDPR) följas vilket betyder att det ska finnas stöd i en av de rättsliga grunder som återfinns i GDPR. För att använda fastighetsbeteckningar i kulturmiljöprogrammet hänvisas till GDPR:s artikel 6.1.e, att behandlingen är nödvändig för att utföra en uppgift av allmänt intresse eller som ett led i kommunens myndighetsutövning. Uppgifter av allmänt intresse enligt artikel 6.1.e. ska exempelvis ha stöd i lag eller annan förordning. Obligatoriska uppgifter som ålagts kommuner att utföra, exempelvis bygglovgivning, översiktsplanering och detaljplanering enligt plan- och bygglagen, är av allmänt intresse. För att kunna ta väl avvägda beslut i bygglov och detaljplanering men även för att allmänheten ska kunna följa plan- och bygglagen även i de fall det inte krävs myndighetsutövning (exempelvis bygglov), behövs bra kunskapsunderlag kring kulturmiljöns värden och var de återfinns, geografiskt. Relevanta lagrum återfinns i plan- och bygglagen:

- 2 kap 3 § om att planläggning ska göras med hänsyn till de kulturhistoriska värdena,
- 2 kap 6 § om att planläggning, bygglovgivning och även vid åtgärder som inte kräver lov, ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till bl.a. kulturvärdena på platsen,
- 4 kap 16 § om reglering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i detaljplan,
- 8 kap 13 § om förbud mot förvanskning av en byggnad som är särskilt värdefull,
- 8 kap 14 § om att underhåll ska göras varsamt så att byggnadsverkets kulturhistoriska värde bevaras och

- 8 kap 17 § om att ändring och flyttning av byggnad ska göras varsam samt så att dess kulturhistoriska värden tas tillvara.

För att enkelt och exakt ange läge är det mest lämpligt att använda fastighetsbeteckningar, som sällan ändras och när de ändras så kan deras historiska utsträckning spåras i Lantmäteriets förrättningsakt.

LEKSANDS
KOMMUN

LÄNSSTYRELSEN
DALARNAS LÄN

 Dalarnas
museum